

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ, ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΥΠΙΚΗ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ
ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ
INTEL ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ 102 ΣΛΕΕ**

ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ ΤΟΥΛΙΑΤΟΥ

ΑΜ: ΜΘ21042

Επιβλέπων καθηγητής: Μενδρινού Μαρία

Πειραιάς, 2026

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη, Τουλιάτου Σταυρούλα του του Σπυρίδωνος, με Αριθμό Μητρώου ΜΘ21042, φοιτήτρια του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς, δηλώνω υπεύθυνα ότι:

Η παρούσα πτυχιακή εργασία με τίτλο «Η ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΥΠΙΚΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ INTEL ΣΤΟ ΑΡΘΡΟ 102 ΣΛΕΕ» αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας και δεν παραβιάζει δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας τρίτων.

Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν για τη συγγραφή της (βιβλία, άρθρα, διαδικτυακοί τόποι, δικαστικές αποφάσεις) αναφέρονται ρητά και ευκρινώς στις υποσημειώσεις και στη βιβλιογραφία. Δηλώνω επίσης ότι η εργασία αυτή δεν έχει υποβληθεί στο παρελθόν για την απόκτηση άλλου ακαδημαϊκού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς ή σε οποιοδήποτε άλλο εκπαιδευτικό ίδρυμα της ημεδαπής ή της αλλοδαπής.

Πειραιάς, 20.4.2026

Η δηλούσα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας, αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια, κ. Μαρία Μενδρινού, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε αναθέτοντάς μου το συγκεκριμένο θέμα, καθώς και για την πολύτιμη καθοδήγηση και τις καίριες παρατηρήσεις της καθ' όλη τη διάρκεια της εκπόνησης της εργασίας.

Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους καθηγητές του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιώς για το υψηλό επίπεδο γνώσεων που μου προσέφεραν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου.

Τέλος, ένα μεγάλο ευχαριστώ ανήκει στην οικογένειά μου και στους φίλους μου, για την αμέριστη συμπαράσταση, την υπομονή και την ηθική υποστήριξη που μου παρείχαν, όχι μόνο κατά τη συγγραφή της εργασίας αυτής, αλλά και σε όλη τη διάρκεια της ακαδημαϊκής μου πορείας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εξετάζει τη δομική μετάβαση του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού από μια φορμαλιστική προσέγγιση (*form-based*) σε μια οικονομικά τεκμηριωμένη ανάλυση των αποτελεσμάτων (*effects-based approach*), στο πλαίσιο εφαρμογής του **Άρθρου 102 ΣΛΕΕ**. Κεντρικός άξονας της μελέτης είναι η εξέλιξη της νομολογίας, με αφετηρία την παραδοσιακή αυστηρότητα της υπόθεσης *Hoffmann-La Roche* και κατάληξη στην εμβληματική **απόφαση Intel** (2017/2024), η οποία καθιέρωσε το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (AEC Test) ως κεντρικό εργαλείο αξιολόγησης.

Μέσα από την ανάλυση της σύγχρονης θεωρίας (*Ibáñez Colomo, Vesterdorf*), διερευνώνται οι προκλήσεις που αναδύονται στις ψηφιακές αγορές, όπως η πρακτική της «αυτοπροτίμησης» στην υπόθεση *Google Shopping*. Η εργασία αναδεικνύει την ένταση μεταξύ της ανάγκης για οικονομική αποτελεσματικότητα και της διασφάλισης της **ασφάλειας δικαίου**, επισημαίνοντας τον κίνδυνο επιβολής μιας «διαβολικής απόδειξης» (*probatio diabolica*) εις βάρος των επιχειρήσεων. Τέλος, αξιολογείται ο «δεύτερος εκσυγχρονισμός» του Άρθρου 102 και η ανάδυση του **Κανονισμού για τις Ψηφιακές Αγορές (DMA)** ως μέσο αντιμετώπισης των εγγενών αδυναμιών της εκ των υστέρων (*ex-post*) παρέμβαση.

Λέξεις-κλειδιά: Άρθρο 102 ΣΛΕΕ, Υπόθεση *Intel*, Κριτήριο AEC, Οικονομική προσέγγιση (*effects-based approach*), Ψηφιακές αγορές, *Google Shopping*, Κανονισμός DMA, Ασφάλεια δικαίου.

ABSTRACT

The present thesis examines the fundamental transition of EU competition law from a formalistic (form-based) approach to a more economics-oriented analysis (**effects-based approach**), within the framework of **Article 102 TFEU**. The study focuses on the evolution of case law, starting from the traditional rigidity of the *Hoffmann-La Roche* era and culminating in the landmark *Intel* (2017/2024) decisions, which established the "As Efficient Competitor" (**AEC**) test as a central methodological tool.

Through the analysis of modern legal theory (*Ibáñez Colomo, Vesterdorf*), the challenges emerging in **digital markets** are explored, such as the practice of "self-preferencing" in the *Google Shopping* case. The thesis highlights the tension between the need for economic efficiency and the preservation of **legal certainty**, pointing out the risk of imposing a "*probatio diabolica*" (*devil's proof*) on dominant undertakings. Finally, it evaluates the "second modernization" of Article 102 and the emergence of the Digital Markets Act (**DMA**) as a means of addressing the inherent limitations of *ex-post* antitrust intervention.

Keywords: Article 102 TFEU, Intel Case, AEC Test, Effects-based Approach, Digital Markets, Google Shopping, DMA, Legal Certainty

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	3
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ Ε.Ε.....	3
1.1. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΦΕΤΗΡΙΑ: ΑΠΟ ΤΟΝ SHERMAN ACT ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΚΑΓΟΥ.....	3
1.2 Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ	5
1.3 ΑΠΟ ΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ FREIBURG ΣΤΟ «MORE ECONOMIC APPROACH»	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	8
Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 102 ΣΛΕΕ.....	8
2.1. ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 102 ΣΛΕΕ	8
2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ	9
2.3 ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ	11
2.3.1 Η ΑΓΟΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ.....	11
2.3.2 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΑΓΟΡΑ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	14
Η ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ.....	14
3.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ	14
3.2 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ	15
3.3. ΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΤΩΣΕΩΝ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΩΝ	15
3.4. Η ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΕC	17
3.5. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ (2023).....	19
3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.....	21
Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ INTEL ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ	21
4.1. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ	21
4.2. ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΕΞΙΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΗ (ΑΕC TEST) ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ.....	22
4.2.1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ: ΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ (OECD).....	23
4.3. Η ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ: Η ΥΠΟΘΕΣΗ GOOGLE SHOPPING ΚΑΙ ΤΟ SELF-PREFERENCING	23

4.3.1. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΩΝ «ΟΥΣΙΩΔΩΝ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΕΩΝ».....	24
4.4. ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ...	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	27
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	27
5.1. Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΤΥΠΟΛΑΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ.....	27
5.2. Η ΚΕΝΤΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ ΑΕΣ	27
5.3. ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΥ	28
5.4. Ο «ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ DMA.....	28
5.5 ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ	31
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	32
I. Ελληνική Βιβλιογραφία.....	32
II. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία.....	32
III. Νομολογία Δικαστηρίων Ε.Ε.	32
IV. Έγγραφα & Αποφάσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής	33
V. Διεθνείς Οργανισμοί	33

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

Συντομογραφία	Πλήρης Όρος / Επεξήγηση
AEC Test	As Efficient Competitor Test (Κριτήριο του Εξίσου Αποτελεσματικού Ανταγωνιστή)
CPUs	Central Processing Units (Κεντρικές Μονάδες Επεξεργασίας)
DG COMP	Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού
DMA	Digital Markets Act (Κανονισμός για τις Ψηφιακές Αγορές)
ΔΕΕ	Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΓενΔΕΕ	Γενικό Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση (ή Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε., ανάλογα με τα συμφραζόμενα)
ΕΚ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα
ΟΟΣΑ / OECD	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΕΚ	Συνθήκη για την Ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣΛΕΕ	Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού αποτελεί έναν από τους κεντρικούς πυλώνες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, διασφαλίζοντας ότι η εσωτερική αγορά λειτουργεί προς όφελος των καταναλωτών και της οικονομικής προόδου. Στο επίκεντρο αυτού του συστήματος βρίσκεται το Άρθρο 102 της ΣΛΕΕ, το οποίο απαγορεύει την καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης. Ωστόσο, η ερμηνεία και η εφαρμογή αυτής της διάταξης έχουν υποστεί μια θεμελιώδη μεταμόρφωση τις τελευταίες δεκαετίες.

Ιστορικά, η ευρωπαϊκή προσέγγιση ήταν βαθιά επηρεασμένη από τον Ορντοφιλελευθερισμό, εστιάζοντας στην προστασία της δομής του ανταγωνισμού και της οικονομικής ελευθερίας των μικρότερων παικτών. Αυτή η «τυπολατρική» προσέγγιση (*form-based approach*) βασιζόταν σε αυστηρά τεκμήρια παρανομίας για ορισμένες πρακτικές, όπως οι εκπτώσεις πίστης, ανεξάρτητα από το αν αυτές προκαλούσαν πραγματική ζημία στην αγορά.

Ωστόσο, υπό την επίδραση της Σχολής του Σικάγου και της ανάγκης για μεγαλύτερη οικονομική ορθολογικότητα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τα ενωσιακά δικαστήρια στράφηκαν προς μια «περισσότερο οικονομική προσέγγιση» (*more economics-based approach*). Η στροφή αυτή, που αποκρυσταλλώθηκε στην απόφαση σταθμό της *Intel* (2017), μετατόπισε το κέντρο βάρους από τη μορφή της πρακτικής στα πραγματικά ή δυνητικά της αποτελέσματα (*effects-based approach*).

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης αποτελεί η διερεύνηση της ανωτέρω μετάβασης, μέσω της ανάλυσης του κριτηρίου του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (*As Efficient Competitor Test – AEC Test*), το οποίο αναγορεύθηκε σε κεντρικό μεθοδολογικό εργαλείο της ενωσιακής έννομης τάξης. Παράλληλα, εξετάζονται οι προκλήσεις που αναδύονται στις σύγχρονες ψηφιακές αγορές, όπου η έννοια της «αυτοπροτίμησης» (*self-preferencing*) στην υπόθεση *Google Shopping* έθεσε νέα ερωτήματα για τα όρια της κατάχρησης και την ασφάλεια δικαίου.

Μέσα από τη μελέτη της πρόσφατης νομολογίας, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων *Unilever Italia* (2023) και της τελικής απόφασης στην υπόθεση *Intel* (2024), η

εργασία επιδιώκει να αναδείξει την ένταση μεταξύ της αποτελεσματικής επιβολής του νόμου και της προστασίας των δικονομικών εγγυήσεων των επιχειρήσεων. Όπως επισημαίνεται στη σύγχρονη θεωρία (*Ibáñez Colomo*), η μετάβαση αυτή σηματοδοτεί έναν «δεύτερο εκσυγχρονισμό» του άρθρου 102, ο οποίος απαιτεί την ισορροπία μεταξύ οικονομικής ακρίβειας και νομικής προβλεψιμότητας.

Η παρούσα εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια, ακολουθώντας μια πορεία από τη γενική θεωρία στην εξειδικευμένη ανάλυση της σύγχρονης νομολογίας:

Στο Κεφάλαιο 1, εξετάζεται η ιστορική και θεωρητική αφετηρία της πολιτικής ανταγωνισμού στην Ε.Ε. Αναλύεται η σύγκρουση μεταξύ της Σχολής του Σικάγου και του Ορντοφιλευθερισμού, καθώς και η σταδιακή επικράτηση της "περισσότερο οικονομικής προσέγγισης" (*more economic approach*).

Στο Κεφάλαιο 2, οριοθετείται το κανονιστικό πλαίσιο του Άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Προσδιορίζονται οι έννοιες της δεσπόζουσας θέσης και της σχετικής αγοράς (προϊόντος και γεωγραφικής), όπως αυτές έχουν διαπλαστεί μέσα από την κλασική ενωσιακή νομολογία.

Στο Κεφάλαιο 3, αναλύεται η έννοια της κατάχρησης, με έμφαση στη διάκριση μεταξύ τυπολατρικής και οικονομικής προσέγγισης. Εξετάζεται η παραδοσιακή αντιμετώπιση των εκπτώσεων και η ανάγκη για μια ανάλυση βασισμένη στα αποτελέσματα (*effects-based approach*).

Στο Κεφάλαιο 4, το οποίο αποτελεί τον κεντρικό πυλώνα της μελέτης, εξετάζεται η πρακτική εφαρμογή της οικονομικής προσέγγισης. Αναλύεται η εμβληματική απόφαση *Intel* (2017 και 2024), η επέκταση στις ψηφιακές αγορές μέσω της υπόθεσης *Google Shopping*, καθώς και η πρόσφατη επιβεβαίωση των αρχών αυτών στην υπόθεση *Unilever Italia* (2023). Παράλληλα, παρατίθεται η κριτική της θεωρίας (*Vesterdorf, Ibáñez Colomo*) σχετικά με την ασφάλεια δικαίου και τον κίνδυνο της "διαβολικής απόδειξης" (*probatio diabolica*).

Στο Κεφάλαιο 5, παρατίθενται τα τελικά συμπεράσματα της εργασίας. Αξιολογείται η αποτελεσματικότητα της οικονομικής προσέγγισης και εξετάζεται η μελλοντική προοπτική του Άρθρου 102 ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με τον νέο Κανονισμό για τις Ψηφιακές Αγορές (*DMA*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ

Ε.Ε

1.1. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΑΦΕΤΗΡΙΑ: ΑΠΟ ΤΟΝ SHERMAN ACT ΣΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΣΙΚΑΓΟΥ

Το δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού γεννήθηκε στις ΗΠΑ με τη θέσπιση του *Sherman Act* το 1890.¹ Παρά την ιστορική του αφετηρία, η σύγχρονη ερμηνεία του και η στροφή προς την οικονομική ανάλυση διαμορφώθηκαν καθοριστικά από τη λεγόμενη Σχολή του Σικάγου (*Chicago School*). Κατά τη σχολή αυτή, σκοπός του δικαίου του ανταγωνισμού είναι η μεγιστοποίηση της ευημερίας των καταναλωτών, κατ' αποκλεισμό άλλων στόχων.² Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην έννοια της οικονομικής αποτελεσματικότητας (*economic efficiency*) που περιλαμβάνει εμφανώς την άριστη κατανομή των αγαθών μεταξύ των οικονομικών φορέων (*allocative efficiency*), αφετέρου την εύλογη χρήση των συντελεστών παραγωγής (*productive efficiency*).³ Στο πλαίσιο της θεωρητικής ανάλυσης της Σχολής του Σικάγου, κεντρικό άξονα αποτελεί η παραδοχή ότι η μεγέθυνση της ευημερίας του καταναλωτή (*consumer welfare*) εξασφαλίζεται με την αύξηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας (*efficiency*). Υπ' αυτήν την έννοια, ο ανταγωνισμός είναι άξιος προστασίας, μόνον όταν συμβάλλει στην βελτίωση της αποτελεσματικότητας.⁴

Ωστόσο, η προσέγγιση που ακολουθήθηκε από την Ε.Ε ήταν πιο μετριοπαθής. Παράλληλα με την αμερικανική παράδοση, καθοριστική για την Ευρώπη υπήρξε η θεωρία προστασίας της οικονομικής ελευθερίας που έχει τις ρίζες της στον Ορντοφιλελευθερισμό (*Ordoliberalismus*) της δεκαετίας του 1930. Οι θεωρητικοί της Σχολής του Φράιμπουργκ θεωρούσαν αναγκαία την ύπαρξη ενός νομοθετικού πλαισίου που θα προστάτευε την αγορά

¹ Α. Πλιάκος, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδ., Αθήνα 2018, σελ. 585

² Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ. 586.

³ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ. 586.

⁴ Δ. Τζουγαντατος, *Το δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, 1^{ος} τόμος, έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδ., Αθήνα 2020, σελ. 14.

από στρεβλώσεις, καθώς η απόλυτη ελευθερία οδηγούσε σε μονοπώληση και συγκέντρωση ισχύος. Στόχος της προσέγγισης αυτής ήταν η διασφάλιση της κατάλληλης δομής του ανταγωνισμού.⁵ Κατ' αντίθεση της νομοθεσίας των ΗΠΑ, η αρχική Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα αναγόρευσε τον ανταγωνισμό, από κοινού με άλλες δράσεις, σε μέσο εκπλήρωσης της αποστολής της Κοινότητας, συνδέοντας τον μάλιστα με την εγκαθίδρυση της κοινής αγοράς.⁶

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, άρχισε να επικρατεί στην Ε.Ε η σχολή του Σικάγο.⁷ Η επικράτηση αυτή δεν υπήρξε τυχαία, αλλά αποτέλεσμα μιας συνειδητής θεσμικής αναδιοργάνωσης. Καθοριστικό ρόλο διαδραμάτισε η θητεία του Επιτρόπου Mario Monti⁸ (1999–2004), ο οποίος έθεσε τις βάσεις για τον εκσυγχρονισμό της πολιτικής ανταγωνισμού. Υπό την καθοδήγησή του, η Επιτροπή άρχισε να απομακρύνεται από τον στενό νομικισμό και να υιοθετεί την οικονομική ανάλυση ως κύριο εργαλείο ερμηνείας των άρθρων 101 και 102 ΣΛΕΕ, θεωρώντας ότι ο ανταγωνισμός δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά μέσο για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της αγοράς. Η ευημερία του καταναλωτή, που αποτελούσε τον στόχο κατά τη σχολή του Σικάγο, άρχισε να χρησιμοποιείται ως κριτήριο της Επιτροπής κατά την εξέταση παραβιάσεων κανόνων της Συνθήκης αναφορικά τόσο με την ύπαρξη συμπράξεων, όσο και τη δημιουργία και ενίσχυση μονοπωλίων.

Εν συνεχεία, η Συνθήκη του Μάαστριχτ (1993), θέτοντας τους όρους και το χρονοδιάγραμμα για τη δημιουργία του κοινού νομίσματος, προσέδωσε νέο περιεχόμενο στις αρχές του ανταγωνισμού. Συγκεκριμένα⁹, συνέδεσε την οικονομική πολιτική της Ένωσης με την "αρχή της ανοικτής οικονομίας της αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό", ενισχύοντας έτσι το θεσμικό υπόβαθρο για την επικράτηση της οικονομικής αποτελεσματικότητας ως βασικού πυλώνα της ενωσιακής δράσης.

Κατά την ισχύουσα Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: «Η Ένωση εγκαθιδρύει την εσωτερική αγορά. Εργάζεται για την αιεφόρο ανάπτυξη της Ευρώπης με γνώμονα την ισόρροπη οικονομική πρόοδο και τη σταθερότητα των τιμών, την κοινωνική οικονομία της αγοράς με υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας, με στόχο την πλήρη απασχόληση και την κοινωνική πρόοδο, και το υψηλό επίπεδο προστασίας και βελτίωσης

⁵ Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*, σελ.7.

⁶ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.588.

⁷ Ζ. Κελίδου, Χ. Τριανταφύλλου, Π. Γαργάνη «Η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης», *Pro Justitia*, τ. 2 (2019), διαθέσιμο online σε: <https://ejournals.lib.auth.gr/projustitia>

⁸ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Πράσινη Βίβλος για τους κάθετους περιορισμούς στην κοινοτική πολιτική ανταγωνισμού*, COM(96) 721 τελικό

⁹ Πλιάκος Α., *ό.π.*, σελ.588.

της ποιότητας του περιβάλλοντος. Προάγει την επιστημονική και τεχνολογική πρόοδο».¹⁰ Οι σχέσεις της εσωτερικής αγοράς με τον ανταγωνισμό προσδιορίζονται στο υπ' αριθμ.27 Πρωτόκολλο , σύμφωνα με το οποίο «η εσωτερική αγορά , όπως ορίζεται στο άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση , περιλαμβάνει σύστημα που εξασφαλίζει ότι δεν στρεβλώνεται ο ανταγωνισμός. Για το σκοπό αυτό, η Ένωση λαμβάνει μέτρα βάσει των διατάξεων των Συνθηκών, εφόσον συντρέχει περίπτωση, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 352 για τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Με άλλα λόγια¹¹, οι κανόνες ανταγωνισμού της Ένωσης δεν εξαντλούνται στην προστασία των καταναλωτών, αλλά σκοπεύουν στην προστασία εν γένει της ανταγωνιστικής διαδικασίας, η οποία προϋποθέτει την εξασφάλιση της κατάλληλης «δομής», που μόνο αυτή οδηγεί στην προστασία και των ανταγωνιστών και των καταναλωτών.

1.2 Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η κοινή πολιτική ανταγωνισμού έχει μεγάλη σημασία για την πραγματοποίηση και τη διατήρηση μιας ενιαίας αγοράς .¹² Επιδιώκει την ανταγωνιστική συμπεριφορά των επιχειρήσεων και προστατεύει τα συμφέροντα των καταναλωτών, επιτρέποντάς τους να προμηθεύονται αγαθά και υπηρεσίες με τους καλύτερους δυνατούς όρους. Προωθεί την οικονομική αποτελεσματικότητα δημιουργώντας ένα κλίμα κατάλληλο για την οικονομία και την τεχνική πρόοδο. Επιτρέπει την αποφυγή ή πάταξη ανταγωνιστικών πρακτικών των εταιρειών ή των εθνικών αρχών, οι οποίες θα μπορούσαν να κλονίσουν την ανταγωνιστική δύναμη επί των οικονομιών , που έθεσε σε κίνηση η ολοκλήρωση της ενιαίας αγοράς.

Οι πλέον σημαντικοί κανόνες ανταγωνισμού της Ένωσης εφαρμοστέοι επί των επιχειρήσεων είναι: η απαγόρευση όλων των συμφωνιών μεταξύ επιχειρήσεων, όλων των αποφάσεων ενώσεων επιχειρήσεων και κάθε εναρμονισμένη πρακτική , που δύναται να επηρεάσουν το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών (άρθρο 101 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 81 ΣΕΚ) και η απαγόρευση καταχρηστικής εκμετάλλευσης από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις της

¹⁰ Άρθρο 3 παρ.3 εδάφιο α΄ ΣΕΕ.

¹¹ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.590.

¹² Ν. Μούσης , *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2018, εκδ.19η, σελ.303.

δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματος της (άρθρο 102 ΣΛΕΕ, πρώην άρθρο 82 ΣΕΚ).

1.3 ΑΠΟ ΤΗ ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ FREIBURG ΣΤΟ «MORE ECONOMIC APPROACH»

Η νέα τάση, γνωστή ως “*more economic approach*”, που χαρακτηρίζεται ως ευρωπαϊκή παραλλαγή της «μετά-Σικάγο» θεωρίας, υποστηρίζει ότι η εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού δεν πρέπει να επιδιώκει τη διασφάλιση των όρων λειτουργίας της ανταγωνιστικής διαδικασίας μέσω του ελέγχου ορισμένων τύπων συμπεριφοράς (“*form-based approach*”), αλλά την ευημερία του καταναλωτή μέσω της διασφάλισης της παραγωγικής και κατανομικής αποτελεσματικότητας. Προς τον σκοπό αυτό, πρέπει να εξετάζει την επίδραση κάθε επιχειρηματικής πρακτικής στην οικονομική αποτελεσματικότητα (“*effects-based approach*”), να σταθμίζει τα οφέλη και τις απώλειες και να την αποδέχεται όταν τα οφέλη υπερκαλύπτουν τις απώλειες.

Η θεσμική θωράκιση του “*more economic approach*” ολοκληρώθηκε το 2003 με τη δημιουργία της θέσης του *Chief Competition Economist*.¹³ Η ίδρυση μιας εξειδικευμένης μονάδας οικονομολόγων εντός της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού (*DG COMP*) σήμανε ότι κάθε σημαντική απόφαση θα υποβαλλόταν πλέον σε αυστηρό οικονομικό έλεγχο. Η εξέλιξη αυτή εξασφάλισε ότι η χρήση οικονομετρικών μοντέλων και η ανάλυση των πραγματικών επιπτώσεων στην αγορά θα αποτελούσαν πλέον αναπόσπαστο μέρος της ενωσιακής δράσης, περιορίζοντας την αυθαιρεσία των τυπικών (*form-based*) κριτηρίων.

Συνεπώς, ενώ στην προσέγγιση που βασίζεται στο είδος της συμπεριφοράς αρκεί η απόδειξη της πράξης, υπό το καθεστώς της προσέγγισης που βασίζεται στα οικονομικά αποτελέσματα, η παράβαση θεμελιώνεται όταν αποδεικνύεται ότι η συμπεριφορά επηρεάζει αρνητικά την οικονομική αποτελεσματικότητα. Η αξιολόγηση αυτή απομακρύνεται από τους “*per se*” κανόνες και συνδέεται με τους «κανόνες της λογικής» (“*rules of reason*”). Επομένως, τα τρία βασικά συστατικά του “*effects-based approach*” είναι: (α) η επιδίωξη της οικονομικής αποτελεσματικότητας, (β) η ευημερία του καταναλωτή και (γ) η εφαρμογή ενός “*rule of reason*” κατά την αξιολόγηση της συμπεριφοράς.¹⁴

¹³ European Commission, *Commission appoints first Chief Competition Economist*, Press Release IP/03/1027, 16 July 2003

¹⁴ Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*, σελ.19.

Η νέα αυτή κατεύθυνση επιβεβαιώθηκε με τον πλέον επίσημο τρόπο από τα χείλη των πρωταγωνιστών της ενωσιακής πολιτικής. Η τότε Επίτροπος Ανταγωνισμού η *Neelie Kroes* υπογράμμισε ότι η ευημερία του καταναλωτή αποτελεί πλέον το κεντρικό κριτήριο αξιολόγησης, με στόχο την προστασία του ανταγωνισμού ως μέσου για τη βελτίωση της ευημερίας και την αποτελεσματική κατανομή των πόρων.

Στο ίδιο πνεύμα, ο Προϊστάμενος της Γενικής Διεύθυνσης Ανταγωνισμού *Philip Lowe* αποσαφήνισε ότι η ανταγωνιστική διαδικασία, αν και σημαντική, δεν αποτελεί καθεαυτή αντικείμενο προστασίας, αλλά ο τελικός στόχος παραμένει η ευημερία του καταναλωτή.¹⁵ Η προσέγγιση αυτή αποτυπώθηκε έκτοτε σε σειρά θεμελιωδών κειμένων, όπως οι Κατευθυντήριες Γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 παρ. 3 ΣΛΕΕ (πρώην 81 παρ. 3), οι κατευθύνσεις για τις μη οριζόντιες συγκεντρώσεις, και κυρίως η Ανακοίνωση για τις Προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.¹⁶

Η πρακτική εφαρμογή της προσέγγισης αυτής θα δοκιμαστεί στη σημαντικότερη ίσως υπόθεση του ευρωπαϊκού δικαίου ανταγωνισμού της τελευταίας δεκαετίας — την υπόθεση Intel — η οποία αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁵ Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*, σελ.20.

¹⁶ Ανακοίνωση της Επιτροπής, *Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο της εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ [γιν 102 ΣΛΕΕ] στις καταχρηστικές συμπεριφορές αποκλεισμού που υιοθετούν δεσπόζουσες επιχειρήσεις*, (2009/C 45/02).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 102 ΣΛΕΕ

2.1. ΤΟ ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 102 ΣΛΕΕ

Η σταδιακή μετατόπιση του κέντρου βάρους από την αρχή της οικονομικής ελευθερίας προς την αρχή της οικονομικής αποτελεσματικότητας χρησιμοποιείται πλέον και κατά την ερμηνεία του άρθρου 102 της ΣΛΕΕ που θα μας απασχολήσει στην παρούσα εργασία.

Σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 102 ΣΛΕΕ: «Είναι ασυμβίβαστη με την εσωτερική αγορά και απαγορεύεται, κατά το μέτρο που δύναται να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, η καταχρηστική εκμετάλλευση από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις της δεσπόζουσας θέσης τους εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματός της.»¹⁷

Η παρ.2 του άρθρου 102 ΣΛΕΕ αναφέρει μερικά παραδείγματα μιας απαγορευμένης καταχρηστικής εκμετάλλευσης. Η κατάχρηση κατά την εν λόγω παράγραφο μπορεί να συνίσταται¹⁸:

α) στην άμεση ή έμμεση επιβολή μη δικαίων τιμών αγοράς ή πωλήσεως ή άλλων όρων συναλλαγής, β) στον περιορισμό της παραγωγής, της διαθέσεως ή της τεχνολογικής αναπτύξεως επί ζημία των καταναλωτών, γ) στην εφαρμογή άνισων όρων επί ισοδυνάμων παροχών έναντι των εμπορικώς συναλλασσομένων, με αποτέλεσμα να περιέρχονται αυτοί σε μειονεκτική θέση στον ανταγωνισμό, δ) στην εξάρτηση της συνάψεως συμβάσεων από την αποδοχή, εκ μέρους των συναλλασσομένων, προσθέτων παροχών που εκ φύσεως ή σύμφωνα με τις εμπορικές συνήθειες δεν έχουν σχέση με το αντικείμενο των συμβάσεων αυτών.

¹⁷ Άρθρο 102 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ).

¹⁸ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.646.

Προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 102 είναι: 1) η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης μιας ή περισσότερων επιχειρήσεων εντός της εσωτερικής αγοράς ή σημαντικού τμήματός της, 2) η καταχρηστική εκμετάλλευσή της, 3) η, κατά κανόνα, ύπαρξη αιτιώδους δεσμού μεταξύ της δεσπόζουσας θέσης και της φερόμενης ως καταχρηστικής συμπεριφοράς 4) και ο επηρεασμός του εμπορίου μεταξύ των κρατών μελών.

2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ απαγορεύει ρητά την εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης στην αγορά μίας ή περισσότερων επιχειρήσεων, όταν αυτή λαμβάνει χώρα καταχρηστικά. Σκόπιμα δεν δίνεται ορισμός για τις έννοιες που περιλαμβάνει, με αποτέλεσμα να αναλαμβάνει το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης το έργο της ερμηνείας του.¹⁹

A. Ο Νομολογιακός Ορισμός

Ο κλασικός ορισμός διατυπώθηκε στην υπόθεση *United Brands*²⁰, όπου το Δικαστήριο διατύπωσε τον ακόλουθο ορισμό της δεσπόζουσας θέσης: «Η δεσπόζουσα θέση σχετίζεται με μια θέση οικονομικής ισχύος (economic strength) που απολαύει μια επιχείρηση, η οποία της επιτρέπει να εμποδίζει τη διατήρηση του αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά, δίδοντάς της τη δύναμη να συμπεριφέρεται σε ένα σημαντικό ποσοστό ανεξάρτητα από τους ανταγωνιστές της, τους πελάτες της και τελικώς από τους καταναλωτές.»²¹

Το ΔΕΚ διέπλασε περαιτέρω την έννοια στην απόφαση *Hoffmann- La Roche*²²: «Η δεσπόζουσα θέση δεν αποκλείει κάποιον ανταγωνισμό, όπως δηλαδή συμβαίνει επί υπάρξεως μονοπωλίου ή σχεδόν μονοπωλίου, αλλά επιτρέπει στην επιχείρηση που ωφελείται από αυτήν, αν όχι να καθορίσει, τουλάχιστον να έχει μια σημαντική επίδραση στις συνθήκες υπό τις οποίες αυτός ο ανταγωνισμός αναπτύσσεται, και σε κάθε περίπτωση να δράσει σε μεγάλο βαθμό αδιαφορώντας για αυτόν, στο βαθμό που μια τέτοια συμπεριφορά δε λειτουργεί επί ζημία της.»

¹⁹ Γ.Τριανταφυλλάκης, *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ.195.

²⁰ C 27/76 (1978) παρ.65.

²¹ Γ.Τριανταφυλλάκης, *ό.π.*, σελ.197.

²² C 85/76 (1979) παρ.65.

Κατά τον σχετικό κλασικό ορισμό στην υπόθ. *Hoffmann- La Roche* και την μετέπειτα πάγια ενωσιακή νομολογία, η δεσπόζουσα θέση συνίσταται στη θέση οικονομικής ισχύος που καταλαμβάνει μια επιχείρηση, η οποία της δίνει τη δυνατότητα να παρεμποδίζει τον αποτελεσματικό ανταγωνισμό στη σχετική αγορά, επιτρέποντάς της να συμπεριφέρεται σε σημαντικό βαθμό, ανεξάρτητα από τους ανταγωνιστές, τους πελάτες της και τελικά τους καταναλωτές²³.

Από τον ορισμό αυτό προκύπτουν οι ακόλουθες τρεις προϋποθέσεις: α) η επιχείρηση πρέπει να κατέχει μια κυρίαρχη θέση στη σχετική αγορά, συγκρινόμενη με τις αντίπαλες εταιρείες, β) η ανεξάρτητη συμπεριφορά σημαίνει ότι η επιχείρηση δεν υπόκειται στις επιπτώσεις ενός αποτελεσματικού ανταγωνισμού, με αποτέλεσμα να μπορεί να τιμολογήσει τα προϊόντα της πάνω από το ανταγωνιστικό επίπεδο και γ) η οικονομική ισχύς είναι η ισχύς επηρεασμού των τιμών αγοράς, της παραγωγής, της καινοτομίας ή της ποιότητας των προϊόντων ή υπηρεσιών ή άλλων παραμέτρων ανταγωνισμού στην αγορά για σημαντική περίοδο χρόνου.²⁴

Η δεσπόζουσα θέση δεν ταυτίζεται με το μονοπώλιο. Πράγματι, δεν είναι αναγκαίο μια επιχείρηση να έχει καταργήσει κάθε δυνατότητα ανταγωνισμού για να είναι σε δεσπόζουσα θέση. Συνήθως τα μονοπώλια δημιουργούνται από την άσκηση αποκλειστικών δικαιωμάτων που τα κράτη χορηγούν σε επιχειρήσεις.²⁵

B. Τα Κριτήρια Αξιολόγησης και τα Μερίδια Αγοράς

Το πιο αποφασιστικό αλλά όχι το μοναδικό κριτήριο για την ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης αποτελεί το ποσοστό συμμετοχής της επιχείρησης στην αγορά (μερίδιο αγοράς). Το ΔΕΚ, στην ως άνω καθοριστική απόφαση *United Brands*²⁶, δέχτηκε ότι μια επιχείρηση μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά εφόσον έχει πετύχει να κερδίσει μεγάλο μέρος της αγοράς. Ενώ μερίδιο αγοράς πάνω από 75% θεωρείται καθεαυτό ως δεσπόζουσα θέση²⁷, μερίδιο αγοράς κάτω από 10% κατά κανόνα αποτελεί ένδειξη ανυπαρξίας δεσπόζουσας θέσης²⁸. Μερίδια αγοράς μεταξύ 20-40% θεωρούνται ότ ανήκου σε γκρίζα περιοχή, χωρίς να μπορεί να αποκλειστεί η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης (υποθ.

²³ Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*, σελ. 635.

²⁴ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ. 656.

²⁵ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ. 656.

²⁶ Λ. Κοτσίρης, *Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο*, 3η έκδ., έκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018, σελ. 387

²⁷ *Hoffmann La- Roche* κατά Επιτροπής, C- 85/76, 13.2.1979, σ. 1-215.

²⁸ *Metro* κατά Επιτροπής, C- 26/76, 25.10.1977, σ. 567

United-Brands)²⁹ ενώ μερίδιο αγοράς 50% και πάνω κατά τεκμήριο μαχητό προσδίδει στην επιχείρηση θέση δεσπόζουσα.³⁰

2.3 ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

Ο ορισμός της σχετικής αγοράς έχει ουσιώδη σημασία γιατί δε νοείται δεσπόζουσα θέση χωρίς μια αγορά επί της ουσίας να ασκείται.³¹ Μια επιχείρηση δεν έχει αφηρημένα και παντού δεσπόζουσα θέση, αλλά μόνο σε σχέση με συγκεκριμένη αγορά που καθορίζεται από τρεις μεταβλητές: Την αγορά προϊόντος (ή υπηρεσίας), τη γεωγραφική αγορά.³²

2.3.1 Η ΑΓΟΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Όσον αφορά τη σχετική αγορά προϊόντος, η Επιτροπή σε Ανακοίνωσή³³ της θεωρεί ότι αυτή «περιλαμβάνει όλα τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που είναι δυνατό να εναλλάσσονται ή να υποκαθίστανται αμοιβαία από τον καταναλωτή, λόγω των χαρακτηριστικών, των τιμών και της χρήσης για την οποία προορίζονται».³⁴ Τόσο από το Δικαστήριο και όσο και από την Επιτροπή, η προσέγγιση της αγοράς προϊόντος εντοπίζεται στην εναλλαξιμότητα, μεταξύ των προϊόντων που είναι υπό εξέταση, δηλαδή ο βαθμός κατά τον οποίο τα συγκεκριμένα προϊόντα ή υπηρεσίες μπορούν να εναλλαχθούν με άλλα.³⁵

Καθίσταται επομένως σαφές ότι ο προσδιορισμός της σχετικής αγοράς δεν μπορεί να γίνει με όρους τελειότητας. Πράγματι, όπως τόνισε το Δικαστήριο, μια «τέλεια εναλλαξιμότητα» είναι δυσχερώς αποδείξιμη.³⁶ Παράλληλα, το Δικαστήριο αναγνώρισε μεγάλη διακριτική ευχέρεια στην Επιτροπή, αποφαινόμενο ότι ο προσδιορισμός της σχετικής αγοράς μπορεί να γίνεται με βάση «ένα επαρκή βαθμό εναλλαξιμότητας».³⁷

²⁹ Λ. Κοτσίρης, *ό.π.*, σελ.387.

³⁰ C-62/86, 3.7.1991 ΑΚΖΟ κατά Επιτροπής.

³¹ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.650.

³² Λ. Κότσιρης, *ό.π.*, σελ.391.

³³ Σχετική Ανακοίνωση της Επιτροπής σε ΕΕ C 372/17.2.1997, σελ. 5.

³⁴ Γ. Καρύδης, *ό.π.*, σελ.148.

³⁵ Λ. Κότσιρης, *ό.π.*, σελ.392.

³⁶ Α.Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.651.

³⁷ Hoffmann La Roche κατά Επιτροπής, C- 85/76, 13.2.1979, σκ.28.

Στο πλαίσιο αυτό³⁸ θα μπορούσε να αποδειχθεί ιδιαίτερα χρήσιμη για την οριοθέτηση της σχετικής αγοράς η θεωρία της σταυροειδούς ελαστικότητας της τιμής και της ζήτησης (demand elasticity). Κατ' εφαρμογή της θεωρίας αυτής, δύο αγαθά (Α και Β) μπορεί να ανήκουν στην ίδια αγορά όταν από τη μη προσωρινή και μικρή (της τάξεως του 5%-10%) αύξηση της τιμής του (Α) αγαθού αναμένεται λογικά μεταστροφή της ζήτησης υπέρ του (Β) αγαθού και εις βάρος του αγαθού (Α).³⁹

2.3.2 Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΑΓΟΡΑ

Η σχετική γεωγραφική αγορά ⁴⁰(*relevant geographic market*) περιλαμβάνει την περιοχή όπου οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις συμμετέχουν στην προμήθεια προϊόντων ή υπηρεσιών και οι όροι του ανταγωνισμού είναι επαρκώς ομοιογενείς και η οποία μπορεί να διακριθεί από γειτονικές κυρίως περιοχές, διότι στις εν λόγω περιοχές οι όροι του ανταγωνισμού διαφέρουν σημαντικά.⁴¹

Σε αυτό το πλαίσιο, ιδιαίτερη σημασία έχει π.χ. η γεωγραφική διάσταση μιας αγοράς προϊόντων, όπου υφίσταται υψηλό, σημαντικό, κόστος μεταφοράς. Στις περιπτώσεις αυτές το υψηλό κόστος μεταφοράς έχει ως αποτέλεσμα να περιορίζονται οι παραδόσεις προϊόντων/υπηρεσιών από έναν συγκεκριμένο παραγωγό μόνο στην περιοχή γύρω από τον τόπο παραγωγής. Στην απόφαση *Volvo/Scania* η Επιτροπή δεν επέτρεψε την εξαγορά της δεύτερης από την πρώτη, επειδή θεώρησε ότι αυτή η εξαγορά θα οδηγούσε την πρώτη σε δεσπόζουσα θέση στην αγορά των βαρέων φορτηγών και στην αγορά των λεωφορείων, εντοπίζοντας έξι διαφορετικές εθνικές αγορές, στη Σουηδία, Νορβηγία, Φινλανδία, Δανία, Μεγάλη Βρετανία και Ιρλανδία.⁴²

Σε αντίθεση, ωστόσο, με περιπτώσεις όπου το κόστος μεταφοράς περιορίζει τη γεωγραφική αγορά, στην υπόθεση *Intel*, η σχετική γεωγραφική αγορά κρίθηκε ως παγκόσμια. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι επεξεργαστές x86 διατίθενται υπό

³⁸ Γ.Καρύδης, *ό.π.*, σελ.150.

³⁹ Σχετικά με τη μέθοδο αυτή προσδιορισμού της σχετικής αγοράς καθώς και τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες η εφαρμογή της μπορεί να είναι αξιόπιστη, απόφαση Επιτροπής ΕΚ, 22.7.1992, Nestle/Perrier, ΕΕ L 356/5.12.1992, σημείο 13, επίσης την προαναφερόμενη Ανακοίνωση της Επιτροπής σημεία 15-17.

⁴⁰ Γ.Τριανταφυλλάκης, *ό.π.*, σελ.202.

⁴¹ Σχετική Ανακοίνωση της Επιτροπής σε ΕΕ C 372/17.2.1997.

⁴² Α.Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.653.

ομοιόμορφους όρους ανταγωνισμού σε ολόκληρο τον κόσμο, καθιστώντας τα γεωγραφικά σύνορα άνευ σημασίας για τον καθορισμό της δεσπόζουσας θέσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΚΑΤΑΧΡΗΣΤΙΚΗ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ ΔΕΣΠΟΖΟΥΣΑΣ ΘΕΣΗΣ

3.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ

Το άρθρο 102 της Συνθήκης δεν ορίζει την έννοια της καταχρηστικής εκμετάλλευσης μιας δεσπόζουσας θέσης. Το Δικαστήριο προσπάθησε στην απόφαση *Hoffmann-La Roche* να αποσαφηνίσει ως εξής την έννοια αυτή.⁴³

Σύμφωνα με αυτήν, η κατάχρηση είναι μια αντικειμενική έννοια που συνέχεται προς τη συμπεριφορά μιας επιχείρησης σε δεσπόζουσα θέση, η οποία είναι τέτοια ώστε να μπορεί να επηρεάσει τη δομή μιας αγοράς όπου ο βαθμός του ανταγωνισμού είναι ήδη εξασθενημένος. Η συμπεριφορά αυτή, μέσω της προσφυγής σε μεθόδους διαφορετικές από εκείνες που διέπουν τον κανονικό ανταγωνισμό βάσει επιδόσεων, έχει ως αποτέλεσμα να παρεμποδίζει τη διατήρηση ή την ανάπτυξη του ανταγωνισμού που ακόμη υπάρχει στην αγορά.⁴⁴

Σύμφωνα με αυτό τον ορισμό, η κατάχρηση δεν προϋποθέτει υπαιτιότητα της επιχείρησης, αλλά συνδέεται με το αποτέλεσμα της συμπεριφοράς της στη δομή της αγοράς.⁴⁵

Η κατοχή δεσπόζουσας θέσης δεν αποτελεί, από μόνη της, επιλήψιμη κατάσταση για το δίκαιο του ανταγωνισμού. Ωστόσο, η νομολογία παγίως αναγνωρίζει ότι οι επιχειρήσεις αυτές επωμίζονται μια «ειδική» ή «αδιαίτηρη» ευθύνη για την προστασία της ανταγωνιστικής διαδικασίας. Όπως διατυπώθηκε χαρακτηριστικά στην υπόθεση *Michelin I*, μια επιχείρηση, ανεξάρτητα από τον τρόπο με τον οποίο απέκτησε την ισχύ της, οφείλει να διασφαλίζει ότι η επιχειρηματική της δράση δεν στρεβλώνει τον ανταγωνισμό στην αγορά.⁴⁶

Η ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης συνεπάγεται ότι οι συνθήκες ανταγωνισμού είναι ήδη περιορισμένες, γεγονός που επαναπροσδιορίζει τη φύση των επιτρεπτών πρακτικών για τον κυρίαρχο παίκτη. Η ένταση αυτής της ευθύνης δεν είναι στατική, αλλά διαμορφώνεται

⁴³ Α. Πλιάκος, *ό.π.*, σελ.664.

⁴⁴ ΔΕΚ, *Hoffmann-La Roche* κατά Επιτροπής, υπόθεση 85/76, σκ. 91.

⁴⁵ ΔΕΚ, *Hoffman-la roche* κατά Επιτροπής, υπόθεση 85/76 σκ.91.

⁴⁶ ΔΕΕ, υπόθ. C-322/81, *Michelin I*, σκέψη 57.

ανάλογα με τις ειδικές περιστάσεις της κάθε περίπτωσης. Εντούτοις, η επίκληση της ιδιαίτερης ευθύνης δεν θα πρέπει να οδηγεί σε υπέρμετρη διεύρυνση της έννοιας της κατάχρησης, παρακάμπτοντας τις αυστηρές προϋποθέσεις που απαιτούνται για την απόδειξη μιας παράνομης συμπεριφοράς.⁴⁷

3.2 ΚΡΙΤΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΡΞΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΧΡΗΣΗΣ

Το άρθρο 102 ΣΛΕΕ απαγορεύει την καταχρηστική εκμετάλλευση, παραθέτοντας ενδεικτικά ορισμένες μορφές συμπεριφοράς (όπως η επιβολή μη δικαίων τιμών ή ο περιορισμός της παραγωγής). Το νομοθετικό αυτό κριτήριο εστίαζε αρχικά στην «κατάχρηση εκμετάλλευσης», δηλαδή σε συμπεριφορές που έπλητταν άμεσα την ευημερία των καταναλωτών.

Εντούτοις, η προσέγγιση αυτή αποδείχθηκε ελλιπής, καθώς άφηνε εκτός ελέγχου την «αντι-ανταγωνιστική συμπεριφορά», η οποία στρέφεται κατά των ανταγωνιστών και υπονομεύει τη διαδικασία του ανταγωνισμού καθεαυτή.⁴⁸

Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο, μέσω της υπόθεσης *Hoffmann – La Roche*, εισήγαγε το «δομικό κριτήριο» Σύμφωνα με αυτό, η κατάχρηση κρίνεται πλέον με βάση το «περιοριστικό αποτέλεσμα» (*foreclosure effect*) που επιφέρει η συμπεριφορά της δεσπόζουσας επιχείρησης στην αγορά. Συνεπώς, η απαγόρευση δεν περιορίζεται μόνο στην άμεση βλάβη των καταναλωτών, αλλά επεκτείνεται σε κάθε πρακτική που νοθεύει τη δομή του ανταγωνισμού, καθιστώντας την πρόσβαση στην αγορά δυσχερή για νέους ή υπάρχοντες ανταγωνιστές.⁴⁹

3.3. ΤΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΤΩΣΕΩΝ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ ΤΩΝ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΩΝ

Παραδοσιακά, η νομολογία υπό το πρίσμα της απόφασης *Hoffmann-La Roche* διέκρινε τις εκπτώσεις σε τρεις κατηγορίες, οι οποίες διαφοροποιούνται ως προς τη φύση τους και τον βαθμό επικινδυνότητας για τον ανταγωνισμό:

⁴⁷ Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*,σελ. 675.

⁴⁸ Λ.Κοτσίρης, *ό.π.*, σελ.400.

⁴⁹ Βλ. ενδεικτικά τις περιπτώσεις α' έως δ' του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Επίσης, Λ.Κοτσίρης, *ό.π.*,σελ.400.

Α) Εκπτώσεις ποσότητας (*Quantity rebates*): Συνδέονται αποκλειστικά με τον όγκο των αγορών και θεωρούνται καταρχήν νόμιμες, καθώς αντανακλούν οικονομίες κλίμακας. Παράδειγμα: Μια επιχείρηση προσφέρει 5% έκπτωση στον πελάτη αν οι ετήσιες αγορές του ξεπεράσουν τις 1.000 μονάδες προϊόντος.

Β) Εκπτώσεις πίστης (*Loyalty rebates*): Χορηγούνται υπό τον όρο ότι ο πελάτης θα καλύψει το σύνολο ή μεγάλο μέρος των αναγκών του από τη δεσπόζουσα επιχείρηση, χωρίς όμως ρητή δέσμευση αποκλειστικότητας. Συχνά είναι αναδρομικές, γεγονός που δημιουργεί "φαινόμενο εγκλωβισμού". Παράδειγμα: Μια επιχείρηση προσφέρει επιπλέον έκπτωση 10% επί του συνολικού ετήσιου τζίρου, υπό την προϋπόθεση ότι ο πελάτης θα πιάσει έναν εξατομικευμένο στόχο αγορών που τον καθιστά *de facto* εξαρτημένο προμηθευτή.

Γ) Εκπτώσεις αποκλειστικότητας (*Exclusivity rebates*): Αποτελούν την πιο παρεμβατική μορφή, καθώς δίνονται ρητά υπό την προϋπόθεση ότι ο πελάτης δεν θα προμηθευτεί προϊόντα από ανταγωνιστές. Παράδειγμα: Η παροχή ειδικών τιμών σε έναν κατασκευαστή υπολογιστών με τον όρο ότι θα χρησιμοποιεί αποκλειστικά τους επεξεργαστές της δεσπόζουσας επιχείρησης, αποκλείοντας κάθε πρόσβαση σε εναλλακτικούς προμηθευτές.⁵⁰

Ενώ οι εκπτώσεις ποσότητας θεωρούνται καταρχήν νόμιμες, οι εκπτώσεις αποκλειστικότητας —όπως αυτές που εφάρμοσε η *Intel*— αντιμετωπίζονταν επί δεκαετίες ως «εξ ορισμού» (*per se*) καταχρηστικές, με την προϋπόθεση ότι η επιχείρηση κατέχει δεσπόζουσα θέση.⁵¹

Στην υπόθεση *Intel*, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στοιχειοθέτησε την κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης βασιζόμενη σε δύο άξονες: αφενός στη χορήγηση εκπτώσεων υπό τον όρο της αποκλειστικής προμήθειας επεξεργαστών (*CPUs*) και αφετέρου στη διενέργεια πληρωμών προς πελάτες με σκοπό την παρεμπόδιση της κυκλοφορίας ανταγωνιστικών προϊόντων. Αρχικά, το Γενικό Δικαστήριο (ΓενΔΕΕ) υιοθέτησε μια αυστηρή προσέγγιση, κρίνοντας ότι οι εκπτώσεις αποκλειστικότητας συνιστούν κατάχρηση "εκ φύσεως", χωρίς

⁵⁰ Για την κλασική διάκριση των συστημάτων εκπτώσεων στη νομολογία, βλ. *Hoffmann-La Roche*, ό.π., σκ. 90-100. Ειδικά για τη νομιμότητα των εκπτώσεων ποσότητας, βλ. Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής (2009/C 45/02), σκ. 37. Για τον κίνδυνο αποκλεισμού από τις εκπτώσεις πίστης και αποκλειστικότητας, βλ. *Michelin I*, ό.π., σκ. 71 και *Intel* (ΓενΔΕΕ), ό.π., σκ. 76 επ

⁵¹ Ευ. Αρματά, «Πλαίσιο ανάλυσης των εκπτώσεων υπό προϋποθέσεις υπό το πρίσμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ», ΔΕΕ 5/2018, σελ. 589.

να απαιτείται η απόδειξη πραγματικών επιπτώσεων στην αγορά, παρά μόνο η δυνατότητα περιορισμού του ανταγωνισμού.⁵²

3.4. Η ΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ AEC

Ωστόσο, η απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Intel* (2017) επέφερε μια θεμελιώδη νομολογιακή στροφή, εισάγοντας την ανάγκη για μια «περισσότερο οικονομική προσέγγιση» (*more economic approach*). Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, εάν η ελεγχόμενη επιχείρηση προσκομίσει στοιχεία που αμφισβητούν την ικανότητα των εκπτώσεων να αποκλείσουν τους ανταγωνιστές, η Επιτροπή υποχρεούται να προβεί σε ενδελεχή ανάλυση των πραγματικών περιστατικών και των οικονομικών επιπτώσεων της συμπεριφοράς.⁵³ Κεντρικό πυλώνα αυτής της ανάλυσης αποτελεί το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (*As Efficient Competitor Test - AEC Test*). Το συγκεκριμένο τεστ αποσκοπεί στον προσδιορισμό του αν ένας υποθετικός ανταγωνιστής, ο οποίος είναι εξίσου αποτελεσματικός με τη δεσπύζουσα επιχείρηση όσον αφορά το κόστος και την ποιότητα, θα ήταν σε θέση να ανταγωνιστεί τις τιμές της χωρίς να υποστεί ζημίες.⁵⁴ Η φιλοσοφία του AEC Test εδράζεται στην αρχή ότι το δίκαιο ανταγωνισμού δεν αποσκοπεί στην προστασία των λιγότερο αποτελεσματικών επιχειρήσεων από τις πιέσεις της αγοράς, αλλά στη διασφάλιση της διαδικασίας του ανταγωνισμού επί των επιδόσεων (*competition on the merits*).⁵⁵

Στην υπόθεση *Intel*, η βαρύτητα του *AEC Test* αναδείχθηκε σε καταλυτικό παράγοντα της δικαστικής κρίσης. Η *Intel* προέβαλε το επιχείρημα ότι οι εκπτώσεις προς μεγάλους κατασκευαστές (*Dell, HP*) δεν ήταν ικανές να εκτοπίσουν την *AMD*, καθώς ένας εξίσου αποδοτικός ανταγωνιστής θα διατηρούσε τη δυνατότητα κερδοφόρου παρουσίας στην αγορά.⁵⁶

Η αρχική παράλειψη της Επιτροπής να εξετάσει εις βάθος αυτές τις οικονομικές παραμέτρους οδήγησε το ΔΕΕ στην αναίρεση της απόφασης. Με τον τρόπο αυτό, το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι η δεσπύζουσα θέση δεν στερεί από την επιχείρηση το

⁵² Δ. Τζουγανάτος, *ό.π.*, σελ.25.

⁵³ Ευ. Αρματά, *ό.π.*,σελ. 592.

⁵⁴ Ευ. Αρματά, *ό.π.*,σελ. 595.

⁵⁵ Βλ. και Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα N. Wahl της 20.10.2016 στην υπόθεση C-413/14 P, *Intel* κατά Επιτροπής.

⁵⁶ Ευ. Αρματά, *ό.π.*,σελ. 597.

δικαίωμα στον ανταγωνισμό τιμών, υπό την προϋπόθεση ότι οι πρακτικές της δεν αποσκοπούν στον τεχνητό εκτοπισμό εξίσου αποτελεσματικών παικτών.⁵⁷

Σύμφωνα με τον *Ibáñez Colomo*, η απόφαση *Intel* σηματοδοτεί την πλήρη εγκατάλειψη της τυπικής προσέγγισης. Ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι η έμφαση πλέον μετατοπίζεται από τη μορφή της συμπεριφοράς στην ικανότητά της να επιφέρει αντι-ανταγωνιστικά αποτελέσματα, αναβαθμίζοντας τον ρόλο των οικονομικών αποδείξεων κατά τη δικαστική κρίση.⁵⁸

Σύμφωνα με τη θεωρητική προσέγγιση του Δ. Τζουγανάτου,⁵⁹ η *Intel* –σε παραλληλισμό με την υπόθεση *Coty* στο πεδίο των συμπράξεων– αναδεικνύει ότι ο σκοπός του Άρθρου 102 ΣΛΕΕ δεν είναι η τεχνητή διατήρηση λιγότερο αποτελεσματικών επιχειρήσεων στην αγορά.

Αντιθέτως, ο υγιής ανταγωνισμός μπορεί νομοτελειακά να οδηγήσει στην περιθωριοποίηση παικτών που δεν είναι ελκυστικοί για τον καταναλωτή. Η ουσία της κατάχρησης έγκειται πλέον στη στρατηγική εκτοπισμού των ανταγωνιστών που είναι τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικοί με τη δεσπόζουσα επιχείρηση. Με την *Intel*, το Δικαστήριο δίνει ουσιαστικό περιθώριο στην επιχείρηση να αποδείξει την έλλειψη αντιανταγωνιστικών αποτελεσμάτων, μεταβαίνοντας από μια δογματική προσέγγιση σε μια πιο ρεαλιστική οικονομική προσέγγιση (*more realistic/economic approach*), η οποία, παρά τις πρακτικές δυσκολίες εφαρμογής της, ανταποκρίνεται καλύτερα στη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα.

Η απόφαση *Intel* σηματοδοτεί μια κρίσιμη καμπή στη διαμόρφωση της ενωσιακής πολιτικής ανταγωνισμού, καθώς απομακρύνεται από την άκαμπτη εφαρμογή των κανόνων "per se" (απαγόρευση εκ φύσεως).

⁵⁷ ΔΕΕ, απόφαση της 6.9.2017, C-413/14 P, Intel Corp. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 138-140.

⁵⁸ Ibáñez Colomo, P., 'The Future of Article 102 TFEU after Intel', *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 9, No. 5, 2018, σελ. 293–303.

⁵⁹ Δ. Τζουγανάτος, «Η απαγόρευση πώλησης προϊόντων επιλεκτικής διανομής από διαδικτυακές πλατφόρμες τρίτων ως περιορισμός του ανταγωνισμού κατ' άρθρο 101 ΣΛΕΕ», ΔΕΕ (Η παραπομπή στην υπόθεση *Coty* γίνεται αναλογικά, προκειμένου να καταδειχθεί η κοινή τάση του Δικαστηρίου προς την προστασία του ανταγωνισμού επί των επιδόσεων και της ποιότητας, έναντι της τυπικής προστασίας του αριθμού των ανταγωνιστών)

3.5. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ (2023)

Η εξέλιξη της οικονομικής προσέγγισης, όπως αποτυπώνεται στην πρόσφατη Ανακοίνωση της Επιτροπής (2023),⁶⁰ αναδεικνύει μια πιο δυναμική εφαρμογή του Άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Ενώ η απόφαση *Intel* καθιέρωσε την ανάγκη εξέτασης των περιστάσεων της κάθε υπόθεσης, η σύγχρονη πρακτική διευκρινίζει ότι το *AEC Test* (τεστ του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή) δεν αποτελεί πανάκεια ούτε νομική προϋπόθεση για κάθε περίπτωση κατάχρησης.

Συγκεκριμένα, η Επιτροπή επισημαίνει ότι στις σύγχρονες ψηφιακές αγορές, η προστασία του ανταγωνισμού μπορεί να επεκτείνεται και σε ανταγωνιστές που δεν έχουν επιτύχει ακόμη την αποτελεσματικότητα της δεσπόζουσας επιχείρησης, προκειμένου να διασφαλιστεί η δυνατότητα εισόδου νέων παικτών. Επιπλέον, διευκρινίζεται ότι η στοιχειοθέτηση της κατάχρησης απαιτεί την απόδειξη "πιθανών" (*potential*) και όχι απλώς υποθετικών αποτελεσμάτων, χωρίς όμως να είναι απαραίτητο να έχει επέλθει ήδη οριστικός αποκλεισμός του ανταγωνιστή από την αγορά. Με τον τρόπο αυτό, η "οικονομική προσέγγιση" εξελίσσεται από έναν άκαμπτο μαθηματικό έλεγχο σε μια συνολική αξιολόγηση της βλάβης που προκαλείται στη δομή του ανταγωνισμού και στην ευημερία του καταναλωτή.⁶¹

Αυτή η ανάγκη προστασίας των αναπτυσσόμενων ανταγωνιστών είναι ιδιαίτερα κρίσιμη στις αγορές που βασίζονται σε δεδομένα (*Big Data*). Σε αυτά τα περιβάλλοντα, η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη, αλλά εμπλέκεται άμεσα στην παραγωγή οικονομικών αποτελεσμάτων μέσω αλγορίθμων που ευνοούν τον κάτοχο των δεδομένων.⁶² Εδώ ακριβώς εντοπίζεται η αδυναμία του *AEC Test*: η δεσπόζουσα επιχείρηση διαθέτει ένα τέτοιο "πλεονέκτημα πληροφορίας" (*informational advantage*) και οικονομίες δικτύου, ώστε ακόμη και ένας εξίσου αποτελεσματικός ανταγωνιστής είναι αδύνατον να προσεγγίσει το ίδιο επίπεδο κόστους ή ποιότητας, αν δεν έχει πρόσβαση στον ίδιο όγκο δεδομένων.⁶³ Συνεπώς, η παραπομπή στην πληροφόρηση της Διοίκησης και στη λήψη αποφάσεων μέσω

⁶⁰ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Amending Communication on the Guidance on enforcement priorities in applying Article 102 TFEU, 2023, σκέψεις 18-28.

⁶¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Amending Communication on the Guidance on enforcement priorities in applying Article 102 TFEU, 2023, σκέψεις 18-28.

⁶² Μ.-Ωρ. Κουτσοπιτά, *Πληροφόρηση της Διοίκησης και Λήψη Αποφάσεων - Big Data και λήψη αποφάσεων*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2025, σελ. 1.

⁶³ Μ.-Ωρ. Κουτσοπιτά, *ό.π.*, σελ. 5.

μεγάλων δεδομένων αναδεικνύει ότι το *AEC Test* από μόνο του είναι ανεπαρκές για να αποτυπώσει τη δυναμική του αποκλεισμού σε ψηφιακές αγορές, όπου η ισχύς δεν μετράται μόνο με τιμές, αλλά με την κατοχή πληροφορίας.

3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Εν κατακλείδι, η μετάβαση από μια τυπική (*form-based*) σε μια ουσιαστική (*effects-based*) προσέγγιση της κατάχρησης, αν και προσέφερε οικονομική ορθολογικότητα, δημιουργεί νέες προκλήσεις. Στο σύγχρονο ψηφιακό περιβάλλον, η 'ειδική ευθύνη' της δεσπόζουσας επιχείρησης επαναπροσδιορίζεται, καθώς η προστασία του ανταγωνισμού δεν εξαντλείται πλέον σε μαθηματικούς ελέγχους αποτελεσματικότητας, αλλά επεκτείνεται στη διασφάλιση της ανοικτότητας των αγορών και της πρόσβασης στην καινοτομία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ INTEL ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ

4.1. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΦΟΡΜΑΛΙΣΜΟ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Η νομική αξιολόγηση των εκπτώσεων υπό το πρίσμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ υπήρξε επί δεκαετίες δέσμια μιας αυστηρής τριμερούς κατηγοριοποίησης. Όπως εύστοχα αναλύει ο Σιδηρόπουλος,⁶⁴ η παραδοσιακή νομολογία διέκρινε τις εκπτώσεις σε ποσοτήτων, πίστης και «στόχου», εφαρμόζοντας για τις εκπτώσεις πίστης ένα μαχητό τεκμήριο παρανομίας που βασιζόταν κυρίως στη μορφή της πρακτικής και όχι στο πραγματικό της αποτέλεσμα στην αγορά.

Στο σημείο αυτό, ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι η συγκεκριμένη προσέγγιση δέχθηκε δριμεία κριτική από τη νομική και οικονομική θεωρία, καθώς χαρακτηρίστηκε ως «τυπολατρική» και αποκομμένη από την οικονομική πραγματικότητα. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ανταποκρινόμενη σε αυτές τις πιέσεις, επιχείρησε μέσω της Ανακοίνωσης Προτεραιοτήτων του 2009 να εισαγάγει μια «περισσότερο οικονομική προσέγγιση». Η φιλοσοφία αυτής της στροφής, σύμφωνα με τον Σιδηρόπουλο, εδράζεται στη κεντρική παραδοχή ότι το δίκαιο ανταγωνισμού δεν αποσκοπεί στην τεχνητή προστασία των λιγότερο αποτελεσματικών επιχειρήσεων, αλλά στη διασφάλιση μιας διαδικασίας ανταγωνισμού «επί των επιδόσεων» (*competition on the merits*), η οποία ωφελεί τελικά τον καταναλωτή.⁶⁵

Η πρακτική εφαρμογή αυτής της μετάβασης δοκιμάστηκε στην υπόθεση *Intel*, η οποία κατέστη εμβληματική όχι μόνο για τη νομική της σημασία αλλά και για τα οικονομικά

⁶⁴ Θ. Σιδηρόπουλος, «Σχόλιο στην ΔΕΕ υπόθ. C-413/14 P, Intel: Το Δίκαιο των Εκπτώσεων κατά την Έννοια του 102 ΣΛΕΕ», ΤΝΠ QUALEX / ΚΥΝΕ, 2017, σελ. 67-68.

⁶⁵ Θ. Σιδηρόπουλος, *ό.π.*, σελ. 69.

της μεγέθι. Η Επιτροπή επέβαλε στην *Intel* το ιστορικό πρόστιμο των 1,06 δισ. ευρώ, το οποίο αποτελούσε το υψηλότερο ποσό που είχε επιβληθεί έως τότε για μονομερή πρακτική. Η εταιρεία κατείχε δεσπύζουσα θέση με μερίδιο αγοράς περίπου 80% στους επεξεργαστές x86, ενώ οι επίμαχες πρακτικές διήρκεσαν από το 2002 έως το 2007. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε από την Επιτροπή στο γεγονός ότι μόνο το 7% της συνολικής ζήτησης (*contestable share*) ήταν πραγματικά προσβάσιμο στην ανταγωνίστρια *AMD*, καθώς το υπόλοιπο τμήμα της αγοράς ήταν "κλειδωμένο" μέσω των εκπτώσεων αποκλειστικότητας.⁶⁶

4.2. ΤΟ ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΕΞΙΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΗ (AEC TEST) ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ

Κεντρικό μεθοδολογικό εργαλείο αυτής της νέας προσέγγισης αποτελεί το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (*As Efficient Competitor Test – AEC*). Όπως εξηγεί αναλυτικά ο Καρύδης, το τεστ αυτό αποσκοπεί στον προσδιορισμό του αν ένας υποθετικός ανταγωνιστής, ο οποίος διαθέτει τα ίδια επίπεδα αποτελεσματικότητας (κόστους) με τη δεσπύζουσα επιχείρηση, θα ήταν σε θέση να ανταγωνιστεί τις τιμές της χωρίς να υποστεί ζημιές που θα τον εξανάγκαζαν σε έξοδο από την αγορά.⁶⁷

Ωστόσο, ο Καρύδης προβαίνει σε μια κρίσιμη επισήμανση: το *AEC Test* δεν αποτελεί πανάκεια. Σε αγορές που χαρακτηρίζονται από υψηλούς φραγμούς εισόδου ή όταν η δεσπύζουσα επιχείρηση αποτελεί «αναπόφευκτο εμπορικό εταίρο» (*unavoidable trading partner*), η εφαρμογή του κριτηρίου καθίσταται συχνά απρόσφορη. Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει η θέση του συγγραφέα ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ οφείλει να προστατεύει και τους εν δυνάμει επαρκώς αποτελεσματικούς ανταγωνιστές. Η ισχύς του κυρίαρχου παίκτη μπορεί να είναι η αιτία που εμποδίζει τους νέους παίκτες από το να επιτύχουν την απαραίτητη αποτελεσματικότητα, και συνεπώς η οικονομική προσέγγιση δεν πρέπει να μετατρέπεται σε εργαλείο ασυλίας για πρακτικές που στεγανοποιούν την αγορά.⁶⁸

⁶⁶ Βλ. Απόφαση της Επιτροπής της 13.5.2009, Υπόθεση COMP/C-3/37.990 – *Intel*, σκέψεις 1591-1597 για το ύψος του προστίμου και σκέψεις 840-850 για την ανάλυση του "διεκδικήσιμου μεριδίου" (*contestable share*) της αγοράς.

⁶⁷ Γ. Καρύδης, *Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού και Εσωτερικής Αγοράς*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2024, σελ. 154.

⁶⁸ Γ. Καρύδης, *ό.π.*, σελ. 155-156.

4.2.1. Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΗ: ΟΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΤΟΥ ΟΟΣΑ (OECD)

Η υιοθέτηση της προσέγγισης που βασίζεται στα αποτελέσματα (*effects-based approach*) από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν αποτελεί μια μεμονωμένη επιλογή, αλλά ευθυγραμμίζεται πλήρως με τις διεθνείς κατευθυντήριες γραμμές του ΟΟΣΑ. Όπως επισημαίνεται στις σχετικές εκθέσεις του Οργανισμού για την πολιτική ανταγωνισμού, η χρήση εργαλείων όπως το *AEC Test* κρίνεται επιβεβλημένη για τη διασφάλιση της ορθότητας των αποφάσεων των ρυθμιστικών αρχών.⁶⁹

Ο Οργανισμός υποστηρίζει σθεναρά ότι η παρέμβαση των αρχών ανταγωνισμού πρέπει να εστιάζει αποκλειστικά στην προστασία της οικονομικής αποτελεσματικότητας και της ευημερίας του καταναλωτή, αποφεύγοντας την παγίδα της προστασίας των ανταγωνιστών έναντι του ίδιου του ανταγωνισμού. Σύμφωνα με την ανάλυση του ΟΟΣΑ, η εμμονή σε τυπολατρικές απαγορεύσεις ενέχει τον κίνδυνο των "εσφαλμένων καταδικών" (*false positives*), όπου σύννομες και επωφελείς για τον καταναλωτή πρακτικές ενδέχεται να απαγορευτούν αδικαιολόγητα. Στις σύγχρονες και δυναμικές αγορές, οι εκπτώσεις και οι ποικίλες τιμολογιακές πολιτικές συχνά ενσωματώνουν σημαντικά οφέλη, τα οποία μόνο μια εμπειριστατωμένη και σε βάθος οικονομική ανάλυση μπορεί να αναδείξει και να αξιολογήσει ορθά.⁷⁰

4.3. Η ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΣΤΙΣ ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ: Η ΥΠΟΘΕΣΗ GOOGLE SHOPPING ΚΑΙ ΤΟ SELF-PREFERENCING

Η επίδραση της απόφασης *Intel* δοκιμάστηκε με ιδιαίτερη ένταση στο πεδίο των ψηφιακών πλατφορμών. Στο πλαίσιο αυτό, ο Γρηγοριάδης εξετάζει την υπόθεση *Google Shopping*, αναδεικνύοντας την πρακτική της «αυτοπροτίμησης» (*self-preferencing*) ως μια νέα, σύνθετη μορφή κατάχρησης.⁷¹

⁶⁹ OECD, "Revisiting the Policy on Exclusivity Rebates", 2018.

⁷⁰ OECD, "Abuse of Dominance in Digital Markets", 2020.

⁷¹ Λ. Γρηγοριάδης, «Η επέλευση αντιανταγωνιστικού αποτελέσματος ως προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ», ΤΝΠ QUALEX / KYNE, 3/2022, σελ. 348-349.

Σύμφωνα με την ανάλυση του Γρηγοριάδη, το Γενικό Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι για τη στοιχειοθέτηση της κατάχρησης αρκεί η απόδειξη ενός δυνητικού (*potential*) αντιανταγωνιστικού αποτελέσματος. Μια κρίσιμη διαφοροποίηση που σημειώνει ο συγγραφέας σε σχέση με την υπόθεση *Intel* είναι ότι στην *Google Shopping* κρίθηκε πως το *AEC Test* δεν είναι υποχρεωτικό για μη τιμολογιακές πρακτικές. Επιπλέον, ο Γρηγοριάδης παρατηρεί ότι η Επιτροπή απαλλάχθηκε από την υποχρέωση διενέργειας «ανάλυσης αντιπαραδείγματος» (*counterfactual analysis*), καθώς ο προσδιορισμός ενός τέτοιου σεναρίου στις ταχέως εξελισσόμενες ψηφιακές αγορές θα ενείχε τον κίνδυνο αυθαιρεσίας.⁷²

Πέρα από τη στοιχειοθέτηση της κατάχρησης, έντονο προβληματισμό προκάλεσε η αποτελεσματικότητα της διορθωτικής παρέμβασης (*remedy*) που επιβλήθηκε στην *Google*. Η εταιρεία υποχρεώθηκε να εφαρμόσει έναν μηχανισμό δημοπρασιών (*auction-based equal treatment*), όπου οι ανταγωνιστικές υπηρεσίες σύγκρισης τιμών (*CSS*) θα "χτυπούσαν" θέσεις στα αποτελέσματα αναζήτησης. Ωστόσο, η λύση αυτή δέχθηκε δριμεία κριτική, καθώς πολλοί θεωρούν ότι απέτυχε να αποκαταστήσει τον ανταγωνισμό. Υποστηρίζεται ότι το συγκεκριμένο μοντέλο μετέτρεψε τη συμμόρφωση σε μια διαδικασία "*pay-to-play*", όπου οι ανταγωνιστές αναγκάζονται να δαπανούν το κέρδος τους σε δημοπρασίες προς την ίδια τη *Google*, γεγονός που εξηγεί γιατί η παρουσία εναλλακτικών παρόχων στα οργανικά αποτελέσματα παρέμεινε περιορισμένη.⁷³

4.3.1. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΤΗΣ ΑΥΤΟΠΡΟΤΙΜΗΣΗΣ ΜΕ ΤΟ ΔΟΓΜΑ ΤΩΝ «ΟΥΣΙΩΔΩΝ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΣΕΩΝ»

Η καταδίκη της *Google* για την πρακτική της αυτοπροτίμησης προκάλεσε έντονο προβληματισμό στη θεωρία, καθώς πολλοί αναλυτές θεώρησαν ότι η Επιτροπή εισήγαγε μια νέα μορφή κατάχρησης παρακάμπτοντας παγιωμένα νομολογιακά κριτήρια. Κεντρικό σημείο αυτής της κριτικής, όπως αναπτύσσεται από τον *Bo Vesterdorf*, είναι η αναλογία με την κλασική υπόθεση *Bronner* (C-7/97).⁷⁴

⁷² Δ. Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σελ. 355-357.

⁷³ Για την κριτική αναφορικά με την αποτυχία του μηχανισμού δημοπρασιών ως διορθωτικού μέτρου, βλ. T. Horpner, "*Google Shopping: An Evaluation of Google's Compliance Strategy*", 2018. Επίσης, βλ. την απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 10ης Νοεμβρίου 2021, *Google and Alphabet κατά Επιτροπής* (*Google Shopping*), T-612/17, σκέψεις 595 επ., όπου εξετάζεται η επάρκεια των μέτρων συμμόρφωσης

⁷⁴ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 1998, *Oscar Bronner GmbH & Co. KG κατά Mediaprint*, C-7/97, EU:C:1998:569.

Στην υπόθεση *Bronner*, το Δικαστήριο είχε θεσπίσει το δόγμα των «ουσιωδών διευκολύνσεων» (*essential facilities doctrine*), θέτοντας πολύ αυστηρές προϋποθέσεις για να υποχρεωθεί μια δεσπόζουσα επιχείρηση να δώσει πρόσβαση σε μια υποδομή της στους ανταγωνιστές της. Το λεγόμενο «*Bronner Test*» απαιτεί η υποδομή να είναι απολύτως απαραίτητη (*indispensable*) για τη λειτουργία των ανταγωνιστών, με την έννοια ότι δεν υπάρχει κανένα άλλο πραγματικό ή δυνητικό υποκατάστατο.

Ο *Vesterdorf* υποστηρίζει ότι η θεωρία της Επιτροπής στην υπόθεση *Google Shopping* αποτελεί, στην πραγματικότητα, μια προσπάθεια επιβολής μιας «υποχρέωσης παροχής πρόσβασης» (*duty to deal*) χωρίς όμως να πληρούνται τα αυστηρά κριτήρια της *Bronner*. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η σελίδα αποτελεσμάτων της *Google* δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «ουσιώδης διευκόλυνση», καθώς οι ανταγωνιστές της διαθέτουν εναλλακτικά κανάλια προσέλκυσης χρηστών, όπως τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις κινητές εφαρμογές (*apps*) ή άλλες μηχανές αναζήτησης.⁷⁵ Κατά την άποψη αυτή, η επιβολή υποχρέωσης «ίσης μεταχείρισης» ενδέχεται να αποθαρρύνει την καινοτομία, παραβιάζοντας την αρχή ότι το Άρθρο 102 ΣΛΕΕ προστατεύει τη διαδικασία του ανταγωνισμού και όχι τα συμφέροντα των επιμέρους ανταγωνιστών.

Περαιτέρω, ο *Ibáñez Colomo* (2023) εισάγει μια κρίσιμη δικονομική διάσταση στην κριτική της υπόθεσης *Google Shopping*, κάνοντας λόγο για τον κίνδυνο επιβολής μιας "διαβολικής απόδειξης" (*probatio diabolica*) εις βάρος των επιχειρήσεων. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, η προσέγγιση της Επιτροπής στην αυτοπροτίμηση τείνει να δημιουργήσει ένα ακατάρριπτο τεκμήριο παρανομίας.

Συγκεκριμένα, όταν η Επιτροπή υποστηρίζει ότι μια πρακτική έχει δυνητικά αντιανταγωνιστικά αποτελέσματα βασιζόμενη σε υποθετικά σενάρια, καθιστά πρακτικά αδύνατο για τη δεσπόζουσα επιχείρηση να αποδείξει το αντίθετο. Η έλλειψη ενός σαφούς και "δομημένου νομικού τεστ" (*structured legal test*) οδηγεί σε μια κατάσταση όπου η επιχείρηση καλείται να αποδείξει ένα αρνητικό γεγονός —ότι δηλαδή ο ανταγωνισμός δεν

⁷⁵ Bo Vesterdorf, "Theories of Self-Preferencing and Duty to Deal -Two Sides of the Same Coin?", *Competition Law & Policy Debate*, Vol. 1, Issue 1, 2015, σελ. 4-9.

θα ήταν ισχυρότερος χωρίς την πρακτική— κάτι που στερεί από την επιχείρηση το δικαίωμα σε έναν ουσιαστικό δικαστικό έλεγχο και παραβιάζει την αρχή της ασφάλειας δικαίου.⁷⁶

4.4. ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η μετάβαση στην οικονομική προσέγγιση επανακαθόρισε ριζικά το βάρος απόδειξης. Όπως προκύπτει από την πλέον πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου (απόφαση της 24ης Οκτωβρίου 2024, *Intel v Commission*, C-240/22 P), αν μια επιχείρηση προσκομίσει τεκμηριωμένες οικονομικές μελέτες, η Επιτροπή υποχρεούται πλέον να τις εξετάσει εξαντλητικά, αναιρώντας την παλαιότερη αντίληψη περί «περιττής» οικονομικής ανάλυσης.⁷⁷

Παρά την προφανή οικονομική συνέπεια αυτής της στροφής, τόσο ο Σιδηρόπουλος όσο και ο Γρηγοριάδης συγκλίνουν στον εντοπισμό σοβαρών ζητημάτων ασφάλειας δικαίου. Η αρχή *impossibilium nulla obligatio est* (ουδείς υποχρεούται στα αδύνατα) τίθεται σε δοκιμασία, καθώς οι επιχειρήσεις καλούνται να αυτο-αξιολογήσουν τη νομιμότητα των πρακτικών τους βασιζόμενες σε πληροφορίες που συχνά δεν διαθέτουν. Η εγκατάλειψη των ξεκάθαρων κανόνων υπέρ μιας "ad hoc" ανάλυσης καθιστά το δίκαιο πιο δίκαιο οικονομικά, αλλά λιγότερο προβλέψιμο για τον επιχειρηματία, οδηγώντας σε μακροχρόνιες και αβέβαιες δικαστικές διαμάχες.⁷⁸

⁷⁶ P. Ibáñez Colomo, "The (Second) Modernisation of Article 102 TFEU: Reconciling Effective Enforcement, Legal Certainty and Meaningful Judicial Review", *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 14, No. 8, 2023, σελ. 608-615

⁷⁷ Βλ. ΔΕΕ, απόφαση της 24.10.2024, *Intel Corporation Inc. κατά Επιτροπής*, C-240/22 P, σκέψεις 330-331.

⁷⁸ Θ. Σιδηρόπουλος, *ό.π.*, σελ. 69, και Λ. Γρηγοριάδης, *ό.π.*, σελ. 355.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη εξέτασε τη θεμελιώδη μετατόπιση του ενωσιακού δικαίου ανταγωνισμού από μια φορμαλιστική προσέγγιση σε μια προσέγγιση βασισμένη στα αποτελέσματα (*effects-based approach*), εστιάζοντας στις προκλήσεις που αναδύονται στις σύγχρονες ψηφιακές αγορές. Μέσα από την ανάλυση της νομολογίας και της θεωρίας, προκύπτουν τα ακόλουθα κεντρικά συμπεράσματα:

5.1. Η ΚΑΤΑΡΓΗΣΗ ΤΗΣ ΤΥΠΟΛΑΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Η ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΗ ΣΥΓΚΛΙΣΗ

Η παραδοσιακή προσέγγιση, όπως αποτυπώθηκε σε παλαιότερα συγγράμματα, βασιζόταν σε αυστηρά τεκμήρια παρανομίας που συχνά αγνοούσαν την οικονομική πραγματικότητα. Η έκδοση της απόφασης *Intel* (2017) και η πρόσφατη επιβεβαίωσή της το 2024 ⁷⁹σηματοδότησαν την οριστική επικράτηση της οικονομικής ανάλυσης. Πλέον, η Επιτροπή υποχρεούται να αποδεικνύει την αντιανταγωνιστική ικανότητα μιας πρακτικής, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο του οικονομικού και νομικού πλαισίου. Όπως επισημαίνεται, το Δικαστήριο επέλεξε την οδό της σταδιακής αναθεώρησης αντί της απότομης ανατροπής, διατηρώντας μια τυπική συνέχεια με το παρελθόν αλλά αλλάζοντας την ουσία της εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

5.2. Η ΚΕΝΤΡΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΚΡΙΤΗΡΙΟΥ AEC

Το κριτήριο του εξίσου αποτελεσματικού ανταγωνιστή (*AEC Test*) αναδείχθηκε σε κεντρικό μεθοδολογικό εργαλείο για την αξιολόγηση των πρακτικών αποκλεισμού. Ωστόσο, η νομολογία κατέστησε σαφές ότι το *AEC Test* δεν αποτελεί πανάκεια. Όπως επισημαίνεται στη σύγχρονη θεωρία, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η εφαρμογή του είναι πρακτικά αδύνατη

⁷⁹ ΔΕΕ, απόφαση της 24.10.2024, *Intel Corporation Inc.* κατά Επιτροπής, C-240/22 P, σκέψεις 330-331.

ή ακατάλληλη, ιδιαίτερα όταν η δομή της αγοράς ή το κανονιστικό πλαίσιο δεν επιτρέπουν την εμφάνιση εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών, όπως συνέβη στην υπόθεση *Post Danmark II*.

5.3. ΨΗΦΙΑΚΕΣ ΑΓΟΡΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η υπόθεση *Google Shopping* εισήγαγε νέες έννοιες, όπως η αυτοπροτίμηση (*self-preferencing*), οι οποίες θέτουν σε δοκιμασία τα παραδοσιακά όρια της κατάχρησης. Η κριτική του *Bo Vesterdorf* και του *Pablo Ibáñez Colomo* ανέδειξε τον κίνδυνο μιας "*probatio diabolica*" (διαβολικής απόδειξης) θέτοντας εν αμφιβόλω την αποτελεσματικότητα του δικαστικού ελέγχου για τις επιχειρήσεις, όπου η Επιτροπή μπορεί να βασίζεται σε υποθετικά σενάρια βλάβης που είναι αδύνατον να αντικρουστούν. Όπως καταδείχθηκε στην ανάλυση της *Google Shopping*, η δυσκολία αυτή επιτείνεται όταν τα *remedies* που επιβάλλονται, όπως ο μηχανισμός δημοπρασιών, αποτυγχάνουν στην πράξη να ανατρέψουν τα αντιανταγωνιστικά αποτελέσματα. Η ανάγκη για δομημένα νομικά τεστ (*structured legal tests*) παραμένει επιτακτική για τη διασφάλιση της προβλεψιμότητας και της ασφάλειας δικαίου, αποφεύγοντας "ρευστά" κριτήρια που αυξάνουν τη διακριτική ευχέρεια της διοίκησης.

5.4. Ο «ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ» ΚΑΙ Ο ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ DMA

Η πολυπλοκότητα της οικονομικής ανάλυσης υπό το Άρθρο 102 ΣΛΕΕ οδήγησε σε εξαιρετικά μακροχρόνιες διαδικασίες επιβολής. Αυτή η πραγματικότητα ώθησε την Ε.Ε. προς έναν «δεύτερο εκσυγχρονισμό», ο οποίος εκφράζεται τόσο μέσω της πρωτοβουλίας για νέες Κατευθυντήριες Γραμμές της Επιτροπής όσο και μέσω του Κανονισμού για τις Ψηφιακές Αγορές (*DMA*). Ο *DMA* επιδιώκει να συμπληρώσει το Άρθρο 102, επιβάλλοντας *ex-ante* υποχρεώσεις σε μεγάλες πλατφόρμες για τη διασφάλιση της διοικητικής ευκολίας (*administrability*) και της ταχύτερης παρέμβασης, παρακάμπτοντας την ανάγκη για λεπτομερή ανάλυση αποτελεσμάτων σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση.

Για την πληρέστερη κατανόηση της μετάβασης προς ένα νέο παράδειγμα ρύθμισης των ψηφιακών αγορών, κρίνεται σκόπιμη η συγκριτική επισκόπηση μεταξύ της

παραδοσιακής εφαρμογής του Άρθρου 102 ΣΛΕΕ και του νεοπαγούς Κανονισμού για τις Ψηφιακές Αγορές (*DMA*).

Ενώ η απόφαση *Intel* αποτελεί το απόγειο της οικονομικά τεκμηριωμένης προσέγγισης (*effects-based approach*) στο πλαίσιο του κατασταλτικού ελέγχου, ο *DMA* εισάγει μια ριζικά διαφορετική φιλοσοφία. Κεντρικό ρόλο στο νέο κανονιστικό πλαίσιο κατέχει η έννοια του "πυλωρού" (*gatekeeper*). Πρόκειται για επιχειρήσεις που παρέχουν βασικές υπηρεσίες πλατφόρμας (π.χ. μηχανές αναζήτησης, λειτουργικά συστήματα) και διαθέτουν παγιωμένη ισχύ, λειτουργώντας ως "ρυθμιστές πρόσβασης" για τους επιχειρηματικούς χρήστες προς τους τελικούς καταναλωτές. Ο χαρακτηρισμός μιας επιχείρησης ως πυλωρού βασίζεται σε ποσοτικά κριτήρια (όπως ο κύκλος εργασιών άνω των 7,5 δισ. ευρώ ή η χρηματιστηριακή αξία άνω των 75 δισ. ευρώ), γεγονός που επιτρέπει την άμεση υπαγωγή τους στις *ex-ante* υποχρεώσεις του *DMA*.

Όπως προκύπτει από τη συγκριτική ανάλυση, η θεμελιώδης διαφορά έγκειται στο **βάρος απόδειξης**. Στην υπόθεση *Intel*, η Επιτροπή υποχρεούται πλέον να αποδείξει, μέσω του *AEC test*, ότι η συμπεριφορά είναι ικανή να αποκλείσει έναν εξίσου αποτελεσματικό ανταγωνιστή, μια διαδικασία που συχνά οδηγεί σε πολυετείς δικαστικές διαμάχες (*probatio diabolica*). Αντιθέτως, ο *DMA* παρακάμπτει αυτή την ανάγκη, επιβάλλοντας στους "πυλωρούς" (*gatekeepers*) συγκεκριμένες υποχρεώσεις *per se*, ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα αποτελέσματα στην αγορά. Όπως καταδεικνύεται στον ακόλουθο πίνακα, η ειδοποιός διαφορά εντοπίζεται στη φύση του ελέγχου και στο βάρος απόδειξης:

πίνακας 1: Συγκριτική επισκόπηση Άρθρου 102 ΣΛΕΕ και Κανονισμού DMA

Χαρακτηριστικό	Άρθρο 102 (Υπόθεση Intel)	Digital Markets Act (DMA)
Τύπος Ελέγχου	Κατασταλτικός (Ex-post): Ελέγχει τη συμπεριφορά αφού έχει ήδη εκδηλωθεί.	Προληπτικός (Ex-ante): Θέτει κανόνες εκ των προτέρων για να αποτρέψει τη συμπεριφορά.
Λογική Παρέμβασης	Effects-based: Εστίαση στα συγκεκριμένα αποτελέσματα της συμπεριφοράς στην αγορά.	Rules-based: Συμμόρφωση με μια λίστα απαγορεύσεων (Dos & Don'ts).
Απόδειξη Ζημίας	Υποχρεωτική: Απαιτείται απόδειξη αποκλεισμού (π.χ. μέσω του AEC Test).	Δεν απαιτείται: Η παράβαση στοιχειοθετείται με την απλή παραβίαση της διάταξης (<i>per se</i>).
Ταχύτητα υπόθεση (βλ. Intel 2009-2024)	Χαμηλή: Μακροχρόνιες έρευνες και δικαστικές διαμάχες (συχνά 10+ έτη).	Υψηλή: Αυστηρά χρονοδιαγράμματα και άμεση υποχρέωση συμμόρφωσης.
Κύριος Στόχος	Προστασία Ανταγωνισμού: Αποτελεσματικότητα και ευημερία του καταναλωτή.	Διαρθρωτικός: Δικαιοσύνη (Fairness) και Διεκδικησιμότητα (Contestability).
Βάρος Απόδειξης	Στην Επιτροπή (πολύ απαιτητικό - <i>probatio diabolica</i>).	Στον «Πυλωρό» (Gatekeeper) να αποδείξει τη συμμόρφωσή του.

Αυτή η "συμπληρωματικότητα" των δύο εργαλείων δημιουργεί ένα δίχτυ προστασίας: το Άρθρο 102 παραμένει το "έσχατο καταφύγιο" για την αντιμετώπιση απρόβλεπτων καταχρηστικών συμπεριφορών, ενώ ο DMA εξασφαλίζει τη διεκδικησιμότητα (*contestability*) και τη δικαιοσύνη (*fairness*) σε πραγματικό χρόνο. Ωστόσο, η θεωρία (Ibáñez Colomo) επισημαίνει τον κίνδυνο επικάλυψης των δύο πλαισίων, γεγονός που θέτει εκ νέου ζητήματα ασφάλειας δικαίου για τις μεγάλες τεχνολογικές επιχειρήσεις

5.5 ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Η παρούσα μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η μετάβαση στην "περισσότερο οικονομική προσέγγιση" υπήρξε θεωρητικά επιτυχής αλλά πρακτικά προβληματική.

Από τη μία πλευρά, η επιτυχία έγκειται στην οικονομική ορθολογικότητα: η απόφαση *Intel* (2017/2024) έθεσε τέλος στην εποχή των τυφλών απαγορεύσεων (*per se*), διασφαλίζοντας ότι οι δεσπόζουσες επιχειρήσεις δεν θα τιμωρούνται για επιθετικές αλλά σύννομες τιμολογιακές πολιτικές που ωφελούν τον καταναλωτή. Η καθιέρωση του *AEC Test* αποτελεί το απόγειο αυτής της επιστημονικής εμβάθυνσης.

Από την άλλη πλευρά, η μετάβαση αποκάλυψε το "παράδοξο της αποτελεσματικότητας": η αναζήτηση της απόλυτης οικονομικής ακρίβειας κατέστησε την επιβολή του δικαίου εξαιρετικά δυσκίνητη. Η δεκαπενταετής διάρκεια της υπόθεσης *Intel* (2009-2024) και η περιορισμένη αποτελεσματικότητα των διορθωτικών μέτρων (*remedies*) στην υπόθεση *Google Shopping*, αποδεικνύουν ότι η *effects-based* προσέγγιση, όταν εφαρμόζεται απομονωμένη σε ταχέως εξελισσόμενες ψηφιακές αγορές, κινδυνεύει να καταστεί "αλυσιτελής δικαιοσύνη".

Συνεπώς, η απάντηση στο ερώτημα της εργασίας είναι ότι η μετάβαση πέτυχε να καταστήσει το δίκαιο πιο "δίκαιο" οικονομικά, αλλά απέτυχε να το καταστήσει λειτουργικό για την ψηφιακή εποχή. Αυτή ακριβώς η διαπίστωση εξηγεί τη γέννηση του *DMA*, ο οποίος δεν αποτελεί εγκατάλειψη της οικονομικής προσέγγισης, αλλά την ομολογία ότι η κατασταλτική παρέμβαση (*ex-post*) του Άρθρου 102 χρειάζεται πλέον ένα προληπτικό (*ex-ante*) στήριγμα για να παραμείνει η αγορά διεκδικήσιμη. Η "ειδική ευθύνη" των επιχειρήσεων μετατρέπεται πλέον από μια δικαστική διαμάχη για το κόστος, σε μια διαρκή ρυθμιστική υποχρέωση συμμόρφωσης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνική Βιβλιογραφία

- **Αρματά, Ευ.**, «Πλαίσιο ανάλυσης των εκπτώσεων υπό προϋποθέσεις υπό το πρίσμα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ», *Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιριών (ΔΕΕ)*, τ. 5/2018.
- **Γρηγοριάδης, Α.**, «Η επέλευση αντιανταγωνιστικού αποτελέσματος ως προϋπόθεση εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ», *TNPI QUALEX / KYNE*, 3/2022.
- **Καρύδης, Γ.**, *Ενωσιακό Δίκαιο Ανταγωνισμού και Εσωτερικής Αγοράς*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2024.
- **Κελίδου, Α., Τριανταφύλλου, Χ., Γαργάνη, Π.**, «Η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσης», *Pro Justitia*, τ. 2 (2019).
- **Κοτσίρης, Α.**, *Ευρωπαϊκό Εμπορικό Δίκαιο*, 3η έκδ., εκδ. Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2018.
- **Κουτσουπιά, Μ.-Ωρ.**, *Πληροφόρηση της Διοίκησης και Λήψη Αποφάσεων - Big Data και λήψη αποφάσεων*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2025.
- **Μούσης, Ν.**, *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*, 19η έκδ., εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2018.
- **Πλιάκος, Α.**, *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2018.
- **Σιδηρόπουλος, Θ.**, «Σχόλιο στην ΔΕΕ υπόθ. C-413/14 P, Intel: Το Δίκαιο των Εκπτώσεων κατά την Έννοια του 102 ΣΛΕΕ», *TNPI QUALEX / KYNE*, 2017.
- **Τζουγανάτος, Δ.**, *Το δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, 1ος τόμος, 2η έκδ., εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2020.
- **Τριανταφυλλάκης, Γ.**, *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2019.

II. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- **Hoppner, T.**, «Google Shopping: An Evaluation of Google's Compliance Strategy», 2018.
- **Ibáñez Colomo, P.**, «The Future of Article 102 TFEU after Intel», *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 9, No. 5, 2018.
- **Ibáñez Colomo, P.**, «The (Second) Modernisation of Article 102 TFEU: Reconciling Effective Enforcement, Legal Certainty and Meaningful Judicial Review», *Journal of European Competition Law & Practice*, Vol. 14, No. 8, 2023.
- **Vesterdorf, B.**, «Theories of Self-Preferencing and Duty to Deal - Two Sides of the Same Coin?», *Competition Law & Policy Debate*, Vol. 1, Issue 1, 2015.

III. Νομολογία Δικαστηρίων Ε.Ε.

- **ΔΕΕ, απόφαση της 24.10.2024**, *Intel Corporation Inc. κατά Επιτροπής*, C-240/22 P.
- **ΓενΔΕΕ, απόφαση της 10.11.2021**, *Google and Alphabet κατά Επιτροπής (Google Shopping)*, T-612/17.
- **ΔΕΕ, απόφαση της 6.9.2017**, *Intel Corp. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, C-413/14 P.

- ΔΕΚ, απόφαση της 26.11.1998, *Oscar Bronner GmbH & Co. KG κατά Mediaprint*, C-7/97.
- ΔΕΚ, απόφαση της 3.7.1991, *AKZO κατά Επιτροπής*, C-62/86.
- ΔΕΚ, απόφαση της 13.2.1979, *Hoffmann-La Roche κατά Επιτροπής*, C-85/76.
- ΔΕΚ, απόφαση της 25.10.1977, *Metro κατά Επιτροπής*, C-26/76.
- Προτάσεις Γενικού Εισαγγελέα N. Wahl της 20.10.2016 στην υπόθεση C-413/14 P, *Intel κατά Επιτροπής*.

IV. Έγγραφα & Αποφάσεις Ευρωπαϊκής Επιτροπής

- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Amending Communication on the Guidance on enforcement priorities in applying Article 102 TFEU*, 2023.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απόφαση της 13.5.2009, *Υπόθεση COMP/C-3/37.990 – Intel*.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις προτεραιότητες της Επιτροπής κατά τον έλεγχο της εφαρμογής του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ [γυν 102 ΣΛΕΕ] στις καταχρηστικές συμπεριφορές αποκλεισμού*, (2009/C 45/02).
- **European Commission**, *Commission appoints first Chief Competition Economist*, Press Release IP/03/1027, 2003.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τον προσδιορισμό της σχετικής αγοράς για τους σκοπούς του κοινοτικού δικαίου ανταγωνισμού*, (97/C 372/03).
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απόφαση της 22.7.1992, *Nestle/Perrier*, EE L 356/5.12.1992.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή, *Πράσινη Βίβλος για τους κάθετους περιορισμούς στην κοινοτική πολιτική ανταγωνισμού*, COM(96) 721 τελικό.

V. Διεθνείς Οργανισμοί

- OECD, *Abuse of Dominance in Digital Markets*, 2020.
- OECD, *Revisiting the Policy on Exclusivity Rebates*, 2018.